

Александр Витюк

МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ НА ПОДОЛЬЕ В ПЕРИОД УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1917–1920): ИСТОРИОГРАФИЯ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX СТ.

В статье рассмотрено и проанализировано историографию первой половины XX в. о деятельности органов местного самоуправления на Подолье в период Украинской революции (1917–1920 гг.). Четко изучены и дана оценка научному наследию разных поколений украинских и советских историков, ученых диаспоры. Доказано, что органы местного самоуправления на Подолье в данный исторический период специально не исследовались и не изучались, а упоминались лишь в контексте общей истории.

Ключевые слова: городская дума, управа, советы, губернский совет, обязательное постановление.

Olexander Vitiuk

LOCAL GOVERNMENT IN PODOLIA DURING THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1920): HISTORIOGRAPHY OF FIRST HALF OF THE XX CENTURY.

The article discusses and analyzes the historiography of the first half of the twentieth century on the activities of local governments on the Ukrainian Revolution (1917–1920). Studied and assessed the scientific heritage of different generations of Soviet and Ukrainian historians, scholars of the diaspora. It is proved that the local authorities the in a given historical period is not specifically studied and studied, and mentioned only in the context of shared history.

Key words: City Council, Council, board, council, provincial council, obligatory law.

УДК 94(477)

Олег Полянський

ЗУНР: ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ ТА ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті аналізуються особливості таких джерел з історії ЗУНР, як спогади та щоденники, а також розглядається сучасний історіографічний доробок з історії ЗУНР.

Ключові слова: ЗУНР, національно-визвольний рух, польсько-українська війна, спогади, щоденники, історіографія.

95-річчя Західно-Української Народної Республіки, яке припадає на осінь 2013 р., є доброю нагодою не лише ще раз узагальнити досвід тогочасного українського державотворення, звернути увагу на досягнення та допущені прорахунки, а й проаналізувати деякі тенденції сучасної історіографії й особливості певної категорії джерел. Маємо на увазі насамперед такі недостатньо використовувані дослідниками джерела, як спогади Андрія Чайковського "Чорні рядки" [1], "Щоденник" Івана Боберського [2], монографію Валентина Мороза "Україна у двадцятому столітті" [3], книжку Данила Яневського "Проект "Україна", або крах Симона Петлюри" [4].

Водночас, хочемо проаналізувати як історія ЗУНР трактується у підручковій літературі, зокрема колективній роботі львівських [5] та київських дослідників [6], які представляють, так би мовити, провідні наукові центри НАН України.

При цьому варто зауважити, що загалом історіографія ЗУНР налічує сотні статей і десятки монографій, опубліковано кільканадцять томів документів. Назвемо хоча б найзначніші із них. Перші публікації про так званий "листопадовий чин" появились "по гарячих слідах" і були написані безпосередніми учасниками подій. До них, в першу чергу слід віднести роботи Миколи Чубатого [7], Михайла Лозинського [8], Костя Левицького [9–10], Антона Крезуба [11], Олекси Кузьми [12]. Згодом, вже на еміграції, українські історики осмислювали та узагальнювали державотворчі процеси в ЗУНР [13–16]. Вони ж, опублікували фундаментальне документальне видання про Українську Галицьку Армію (далі – УГА) [17]. В українській радянській історіографії єдиною роботою, у якій зроблено спробу об'єктивно проаналізувати суть революційних процесів на західноукраїнських землях у 1918 році була розвідка Олександра Карпенка [18].

Після проголошення незалежності, він опублікував декілька нових праць [19–20] та підготував багатотомне зібрання документів [21]. Однак лише в останнє двадцятиріччя побачили світ

узагальнюючі аналітичні праці М. Литвина й К. Науменка [22–23], С. Макарчука [24], тематичні збірники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України [25–26] та інші праці [27].

Не вдаючись до їх аналізу, в цій статті ставимо за мету звернути увагу на праці, які не присвячені безпосередньо ЗУНР, а висвітлюють її історію в комплексі з іншими проблемами історії України. Їх автори представляють різні регіони України, відмінні методології дослідження і відповідно різні точки зору на історію ЗУНР. Насамперед хочемо привернути увагу до надзвичайно цікавих, але недостатньо використовуваних джерел – спогадів А. Чайковського та щоденника І. Боберського.

Спогади А. Чайковського – українського письменника, громадського діяча, адвоката, а в період ЗУНР повітового комісара Самбірського повіту є унікальним історичним джерелом. Можна погодитися з думкою Б. Якимовича – упорядника тритомного видання праць А. Чайковського, який зазначав: “Оригінальність цього твору полягає передовсім у тому, що ми маємо достатньо різного роду воєнних мемуарів того періоду, історичних досліджень, які написали стрільці та старшини Української Галицької Армії. Однак спогадів, які б показували життя провінції очима повітового керівника, свідчень, як організовувалося державне будівництво на місцях практично не має” [28, с. 15–16].

Варто зазначити, що повітовий комісар очолював державну владу у повіті. До його обов'язків входила реалізація розпоряджень Української Національної Ради (далі – УНРади) та Державного Секретаріату (далі – ДС), затвердження сільських та міських комісарів, організація охорони громадського порядку, формування напрямків і завдань національно-визвольного руху і заходів, скеровано на захист держави, контроль за діловодством державних установ, призначення на виконавчі посади повітової адміністрації, включно з фінансовими установами, поштою та телеграфом, залізницею. Фактично повітовий комісар зосереджував усю адміністративну владу в повіті.

Саме тому, спогади А. Чайковського мають особливу цінність, адже вони – це так би мовити, погляд з середини, на рівні повіту, про державотворчий процес в ЗУНР. Хронологічно вони охоплюють період з 1 листопада 1918 – 13 травня 1919 рр.

На початку своїх споминів, вперше опублікованих у 1930 р. А. Чайковський з вражаючою емоційною силою записує: “Тепер відгребую у моїх скупих записках та в моїй пам'яті усе минуле. Пишу ті рядки наче кров'ю могого серця, роздираю рану, котра буцімто вже загоїлася, викликаю давні болі, котрі знову переболіти треба. [...] Мені насувається ще одно питання: чи такі спомини кому потрібні і чи буде із них який пожиток для грядучого покоління, мені здається, що це треба конче зробити і саме в інтересі грядучого покоління. На мою думку, ніякий українець не повинен забирати з собою у могилу того, що знає, що він пережив, а що може мати загальний інтерес, хоч би із малої закутини нашої землі. Такі спомини, вкупі з другими такими споминами, складатимуть хроніку-літопис минулого, і це буде важним джерелом для будучого історика” [1, с. 207–208].

Розповідь про встановлення української влади у Самборі А. Чайковський розпочинає з 31 жовтня, коли до нього, пізно ввечері, прибули посланці від Центрального військового комітету у Львові – Олена Степанів та “молодий добродій” з наказом, “що дня 1 листопада українське громадянство має перебрати в Самборі і повіті усю цивільну і військову владу”. Автор спогадів змальовує політичну ситуацію в краї: “Стан був такий, що місто з мазурськими передмістями мало над українцями подавляючи більшість, зате повіт з 80 % українським населенням мав перевагу над польським елементом. [...] Я розумів справу так, що той візьме в руки владу, хто матиме до того силу, а силу матиме той, хто матиме сильніше військо” [1, с. 210].

У спогадах А. Чайковський детально розповідає про організацію державної влади у повіті, зокрема про саботаж польських чиновників, відсутність українських кадрів і, відповідно, труднощі з налагодженням роботи повітових органів влади. Серед українських повітових кадрів він називає докторів О. Ріпецького, Р. Скібінського, Падоха, о. Ю. Татомира, майора жандармерії Шебеста, комендантів міста, сотників Мацієвича та Микиту, командувача Хирівським фронтом, підполковника А. Кравча та багатьох інших щирих і відданих Українській державі патріотів.

Цікавими й цінними є ті рядки спогадів, у яких йдеться про умови та обставини роботи ДС у Тернополі та Станіславі. Так, зокрема, А. Чайковський зазначає, що ДС у Тернополі містився у приміщенні української гімназії, де працював і прем'єр-міністр ЗУНР С. Голубович. Щодо приміщення ДС у Станіславі, то він знаходився “у величавім будинку дирекції залізниць. Кращого будинку на поміщення верховної державної влади й не треба. Коли б тільки його нутро відповідало зовнішній величі” [1, с. 227].

Власне останнє речення акцентує нашу увагу на проблемах, з якими зіткнулася молода українська влада, адже розбудова держави, налагодження роботи державного апарату відбувалися в умовах війни та нестачі кваліфікованих кадрів. Але ці несприятливі обставини компенсувалися високим рівнем національної свідомості більшості працівників, міжпартійним порозумінням і прагненням, на відміну від соціалістичних експериментаторів з Центральної Ради та Директорії,

збудувати правову національну державу. Зрештою, на цей аспект західноукраїнського державотворення звертають увагу дослідники: "Починаючи від сільських гмін, до державотворчої праці стали тисячі селян, робітників, інтелігентів, учнівської та високошкільної молоді, духовних осіб. Українці, котрі століттями несли хрест підневільного послулу чужонаціональній адміністрації, почали творити свої владні структури. [...] Рада державних секретарів ЗУНР створила нечисельний, але ефективний апарат, в якому на початок 1919 р. 85 % службовців мали освіту, що відповідала профілю діяльності відповідного секретаріату, а 80 % – практичний досвід роботи в австрійських урядових інституціях" [6, с. 264–265, 278].

У той же час, у спогадах А. Чайковського звертається увага на чимало недоліків, що мали місце у роботі як державного апарату, так і армії. При цьому, як ніхто інший, автор пише про них максимально гостро і відверто, не затушовуючи негативних сторін тогочасної дійсності. Зрештою, вже сама назва спогадів – "Чорні рядки" свідчить про його вкрай критичний підхід до аналізу причин поразки ЗУНР. Напевно, все ж, інколи надто критичний, часто суб'єктивний. Але його гострі характеристики – це не було критиканство, а біль людини, яка все своє життя присвятила українській справі і добре розуміла ціну втраченим шансам. Він мав право написати: "Я так щиро вірив в успіх нашої святої справи, я ніколи стільки не працював, що в тім періоді наших визвольних змагань. А цю мою працю зрозуміє лиш той, хто працював серед таких самих обставин як я [...] Мимо того я працював у тій твердій непохитній вірі, що наша свята справа не може пропасти та що ми по сотках літ неволі заживемо в своїй батьківщині своїм вольним життям. Та нараз усе порскнуло, мов миляний пузир на воді. Нас перешахрували, продали, зробили з нас подарунок тим, що більше обіцяли дати. По таких розчаруванні можна було збожеволіти" [1, с. 207].

У спогадах певне місце відводиться взаєминам фронтових частин УГА із запіллям, військової і цивільної адміністрації, контактів провінції із центральною владою. А. Чайковський підкреслював, що "у тих повітах, куди не доходив гук гармат, не привозили з фронту ранених, не літали над головами залізни пташки, жилось людям добре, а навіть дуже добре. Ті повіти старалися нічого від себе не давати, а ми мусіли жити увесь хирівський фронт та ще й голодне населення Турчанського повіту, де лютував голод [...] Військо жило переважно реквізиціями, на чім повітове господарство дуже терпіло. Де робити реквізиції і що можна було брати, ніхто комісаріату не питався. Брало те, що попало під руки і що було ближче" [1, с. 225].

А. Чайковський звертав увагу на своєрідний інстинкт руйнування, що проявився у частини тогочасного галицького суспільства, осіб, яких він називав "збіговищем людей ріжної масті, лінохів, неробів, ласих на чуже добро, здібне до руйнування". Він справедливо зауважує: "Мені дивно було, що наші люди, такі послухні усякій владі, тепер нехотять слухати. Очевидно, їм здавалося, що як настала Україна, то тепер вільно робити кожному, що лиш захоче" [1, с. 238–239].

Паралельно він аналізує поведінку української інтелігенції, яку ділить на три категорії: "Були такі щирі патріоти, що не пожаліли б свого життя для України. Та знову багато було, особливо між урядовцями, таких, що зиркали "на задні колеса" і не хотіли так зовсім замикати за собою фіртки – ану ж [...] Хто то ще знає, як воно буде? А це була і третя категорія і між інтелігенцією, котрої ідеалом була нажива. Забагатіти дешевим коштом – то ціль життя" [1, с. 251].

З тих пір пройшло майже сто років. Поклавши руку на серце, скажімо чесно гірку правду: чи багато з того часу змінилося в українському суспільстві?! Таких характеристик, у тому числі персональних, у спогадах А. Чайковського є чимало. У одних випадках вони абсолютно справедливі, у інших – мають більш суб'єктивний характер. Як, наприклад, при оцінці державного секретаря військових справ Дмитра Вітовського чи головнокомандувача УГА генерала Михайла Омеляновича-Павленка та деякі інші.

У одному із розділів споминів А. Чайковський наголошував, що визначальними в історії ЗУНР були властиво не ці негативні тенденції, а щире прагнення більшості західноукраїнського громадянства відстояти свою незалежну державу. "Я мав найтвердішу віру, – пише він, – я надіявся кращого. В цій вірі удержувало мене наше славне військо і ті повні посвяти старшини, які йому провадили... Отож у нас були свої Леоніди [...], які не жаліли свого молодого життя покласти на жертвеннику" [1, с. 264]. Він вважав, що у тих складних міжнародних обставинах потрібно було менше займатися парламентаризмом, а твердою рукою навести порядок, відстояти незалежність, а вже потім проводити земельну та інші реформи.

У заключному розділі спогадів, А. Чайковський аналізував причини поразки ЗУНР, які поділяє на внутрішні та зовнішні. До перших він зарахував відсутність сил до самостійності, хворобливий антимілітаризм, манію підозріння, поблажливості до народних злочинів та негативний деморалізуючий вплив "філі (хвилі – О.П.) невдач із-за Збруча". "То не була вже Україна Шевченка, Антоновича, Чикаленка, Єфремова і інших старших українських народовців. Владу захопили там вихованці московського підземелля... Вони все ходили в хвості російських революціонерів... На

московський зразок розкидали різні многообіцяючі кличі, не рахуючись з тим, чи ті ідеї дадуться прищепити нашому народові, чи вони можливі до переведення. То було лише невільничче наслідування Москви” [1, с. 272–273].

Якщо спогади А. Чайковського писалися у 20-рр. ХХ ст., тобто через деякий час після описуваних подій, то “Щоденник” І. Боберського, визначного діяча спортивно-руханкового руху в Східній Галичині, педагога, а в період ЗУНР – референта пропаганди у ДС військових справ, щоденно фіксував найдрібніші деталі національно-визвольної боротьби західних українців упродовж 15 вересня 1918 – 22 травня 1922 рр., тобто майже синхронно з “Чорними рядками” А. Чайковського. Варто зауважити, що професор Юрій Мицик, який виявив цей безцінний документ епохи в архіві Українського осередку у Вінніпезі, помилково називав І. Боберського одним з міністрів ЗУНР. Насправді ж, міністром був полковник Д. Вітовський, який очолював ДС військових справ, а І. Боберський працював під його керівництвом референтом пропаганди. Але ця неточність – дрібничка у порівнянні з тим, що зробив для науки Ю. Мицик, виявивши та опублікувавши його “Щоденник”.

Записи упродовж 15 вересня – 1 листопада 1918 р. в основному висвітлюють окремі аспекти формування та бойового шляху легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Багато місця у щоденникових нотатках відведено виставці різноманітних матеріалів УСС, яку організував і оформив І. Боберський. Упродовж 1916–1918 рр. вона функціонувала у Відні, а 15 вересня 1918 р. відкрилася у залах Національного музею у Львові. Різні проблеми демонстрування цієї виставки, характеристики відвідувачів, зокрема таких відомих особистостей, як І. Свенціцький, якого І. Боберський називав “Святицьким”, В. Темницький, М. Возняк, І. Копач, С. Галечко, О. Степанів, А. Шептицький та багато інших постатей, а також перелік учасників виставки: Ю. Буцманюка, Т. Мойсевича, В. Горобця, І. Іванця, М. Угриня-Безгрішного, О. Сорохтея, Л. Геца, О. Куриласа творять широку і яскраву панораму внеску УСС у національно-визвольні змагання українського народу. При цьому І. Боберський робить слушні зауваження художникам та фотографам щодо зображуваних ними подій. Так, зокрема, він зауважував, що: “Світлина без дня, місяця і року тратить на вартости”, наголошує на потребі написання праць про УСС – “Як може утворитись “Іліада”, коли її ніхто не напише?” [2, с. 25].

Особливу цінність має стенографічний запис виступу Євгена Петрушевича на відомій нараді 18–19 жовтня 1918 р. в Народному домі у Львові, під час якої проголошено Західноукраїнської державу. Деталей, які подаються у “Щоденнику” І. Боберського, не має в інших історичних джерелах. У зв’язку з цим вважаємо за доцільне навести основний зміст цієї промови: “Валиться наша тюрма Австрія [...] Ми були, як знаєте, вірні Австрії, часом завірні, вона копала, а ми вірили як той пес [...] Все, що ми здобули, то завдячуємо не державі, але власній праці і боротьбі [...] Не маємо причини для вдячності [...] Австрія і Німеччина розвалюються. Лишаються наші власні сили. Може це невідповідно сказати.. наша сила замала, щоби ми оперлись Польській державі. [...] Польща має Антанту за собою. [...] Треба мати силу, щоб перейти до України. [...] Австрія не заслуговує на вірність, однак маємо час зачекати. [...] Тепер можемо ми сказати, що австрійські українці на всіх австрійсько-угорських землях, на Буковині, у Східно-Північній Угорщині, у східній Галичині, організуємось, як окрема українська держава. [...] Це є наш народний обов’язок. Уважаємо себе за нарід, який має право жити самостійним життям, організуємось як самостійна нація. [...] Заявляємо, що віднині, від сеї хвили ми не раби, ані Австрії, ані Польщі, ми горожами самостійної української держави [2, с. 28–31].

На декількох сторінках “Щоденника” І. Боберський робить детальний аналіз історичної повісті Осипа Назарука “Князь Ярослав Осмомисл”. Він зазначав, що це чудова тема, яка досі ніким не опрацьована. Зауважував, що творці історичних повістей вивчають літописи, грамоти інші джерельні матеріали, нагромаджують багато інформації, внаслідок чого “повість стає часом майже науковою розправою”. Через розповідь про історичне минуле І. Боберський виходить на сучасні йому українські проблеми.. “Теперішність наша дуже незріла. Українці якісь без майна і без духа. Куди гляну самі “габенніхтси” – неманичі. [...] Багатих кметів не маємо, ані маєтних дідичів, не маємо ніяких підприємців, промисловців, торговців. Копальні нафти повздовж Карпат на полях українських селян збагачують чужинців і ворогів. Ані один українець, не знайшовся, щоб уладив свою власну копальню. [...] Неволя відібрала нам свободу рухів, відвагу, підприємчивість, довір’я до себе і до других і честь” [2, с. 46–47].

Події упродовж 1–21 листопада 1918 р. у “Щоденнику” описані менш детально. 31 жовтня він записував: “Революція вибухне. Це справа найблизших годин. Думаю собі.. пізні Івани рушаться також”. А 1 листопада фіксує: “Цілу ніч ляло. Чути стріли. Слуга в каменіці кличе.. “Революція стріляє. [...] На вежі ратуша синьо-жовтий великий прапор, в ринку сторожать українські вояки. По вулицях прибитий маніфест, що власть над містом знаходиться в руках Української Національної Ради” [2, с. 55].

У наступні дні він аналізував досягнення й прорахунки української влади, зокрема військової. Звертав увагу на недостатність військових патрулів на вулицях Львова, що спричинило збройні напади поляків на українців. Писав також про запізнення з прибуттям до Львова УСС, зокрема 4 листопада наводив слова М. Лозинського – відомого діяча ЗУНР, згодом одного з перших її історіографів: "Стрільці приїхали вчора, але це вже запізно. Ворог мав час набрати відваги і зайняв важні точки. Нападає. Ще не всі стрільці прибули лишень якась часть" [2, с. 61].

Далі І. Боберський звертав увагу на особливості польсько-української боротьби за Львів. Так, 5 листопада він записував: "У поляків б'ється дрібна сволоч із завзяттям молоді, яка дорвалася кріса і хоче ним доволі побавитись. По нашій стороні є дорослі вояки з війни в окопах, не між мури міста. Треба було не допустити, щоб поляки загніздилися де-небудь" [2, с. 63]. 17 листопада пояснював, чому українським воякам складно воювати з поляками у Львові: "Львівські батяри стріляють. Гоняться за ними, а їх не можна відкрити. Нема їх [...] знають каменіці, людність їх криє і вони можуть сховатись добре. Тяжко їх вигубити. [...] На вулиці легко згинуть, бо з брами або з вікна паде стріл і чоловік пропав" [2, с. 73–74].

Підступні дії поляків відчув на собі особисто І. Боберський, у якого стріляли на вулиці Хоруцизна. Власне складність ситуації спонукала написати його такі рядки: "Свобода прийшла нагло, нарід не свідомий своїх прав". Він роздумує над викликами, які постали перед українцями: "Перемогу окуповується все жертвами. Нема перемоги без страт. [...] Український народ на власній землі не є господарем, але невільником. Неволю побороти можна лишень боротьбою з власною лінню, байдужістю, несвідомістю, безсильністю, нерішучістю. [...] Хто рветься до меча за свою свободу, у того будиться вже свідомість, уступає байдужість, зникає лінь [...], розвивається сила і рішучість, зростає змисл до злуки і єдності з другими. [...] Лишень боротьба, небайдужість, лишень рух, не лінь надають життю вартості і приманливості" [2, с. 65].

Про відступ українського війська зі Львова І. Боберський, стисло записував 21–22 листопада, а нотатку в щоденнику 24 листопада він зробив уже в Тернополі. Краєзнавчого матеріалу про його перебування у Тернополі не так багато. З важливіших варто згадати інформацію про комісара міста – професора С. Сидорка, побут державних службовців ЗУНР, зокрема Є. Петрушевича та К. Левицького, які проживали у готелі "Подільський", вихід у Тернополі першого номера "Вісника Державного Секретаріату військових справ" з детальним описом його змісту тощо. Упродовж 8–20 грудня 1918 р. І. Боберський виїжджав у відрядження до Станіслава, де зустрічався з М. Яворським, Л. Лепким, Т. Рожанковським, Р. Дудинським, О. Куриласом, Д. Вітовським та іншими старшинами УСС. Оскільки усі щоденникові записи датовані, на основі аналізу можна встановити, до якого часу Тернопіль був другою столицею ЗУНР. Останній запис у Тернополі зроблено 31 грудня. Таким чином, місто було столицею ЗУНР з кінця листопада – до кінця грудня 1918 р.

Перший запис у новій, третій столиці – Станіславі, зроблено 10 січня 1919 року. 15 січня І. Боберський нотував розмову з духівником (капеланом) УСС о. Базилевичем. Останній подав надзвичайно цінні відомості про легіон, який у перших днях листопада вирушив з Буковини до Львова, на допомогу українським воякам, що вели важкі бої з поляками. Привертають до себе увагу слова о. Базилевича про те, що "Поляки билися безпощадно. Треба було вивести заложників-поляків з усіх міст Галичини за Збруч. Втраємо цілу Галичину, поляки займуть все. Большевики винищать інтелігенцію [...] Враженне таке, що довголітня неволя відібрала нам гідність чоловіка і народу. Почуваємось власниками своєї землі, але замало маємо духа до оборони цієї землі. Героями були ми під чужим проводом, тепер маємо самі себе провадити" [2, с. 114–115].

У іншому місці "Щоденника" І. Боберський висловлював позицію щодо польсько-української війни.. "Поляки мають дуже добрих старшин, а українське військо до нападу неспосібне" [2, с. 121].

Він наводив слова сотника П. Дурбака: "Безідейність панує від найвищого до найнижчого. Високий не бере справи поважно, а хлоп приходить до війська в найгіршій одязі, щоб його вбрали і обули, потім втікає. Нема відповідальності, а поляки мають у війську много ідейної інтелігенції і ця тримає цілий опір" [2, с. 138].

Очевидно, що ці критичні слова, як і загалом усі "чорні рядки" А. Чайковського слід брати до уваги сучасним дослідникам ЗУНР.

І. Боберський, добре розуміючи проблеми з невисоким рівнем національної свідомості частини галицького суспільства, як і відсутність державницької традиції, наголошував: "Українці хиткі в поведінню. Досить часто один на другого не може числити. Власне для того затрують себе взаємно недовір'ям. [...] Мусимо виховати себе, щоб ми самі собі не шкодили. Лишим це нашим ворогам. Треба навчитись сповнювати свої обов'язки совісно, без принуки, без нагляду. Лишень цей спосіб праці веде до успіху" [2, с. 135].

Власне для такої категорії суспільства І. Боберський написав унікальний poradnik-вказівник "Українському громадянину". У його дванадцяти пунктах викладено важливі моральні імперативи,

що не втратили своєї актуальності й сьогодні. Привертає до себе увагу щоденниковий запис від 10 травня 1919 року. Це розмова з одним польським можновладцем, яка настільки цікава і скерована у майбутнє польсько-українських взаємин, що вартує, щоб зацентувати увагу принаймі на найважливіші її ідеї. Звертаючись до свого співрозмовника І. Боберський запитував: "Пощо панове з нами воюєте? Прецінь ми тут мешкаємо, треба лишень подивитися скрізь по селах. Чи цей нарід дастся звідси викинути? Він ту жиє. Він мусить боронити себе і своєї землі. Війна буде тривати, аж побідимо. Коли б панове тепер побідили при помочі Антанти, то відоб'ємо край за 10, за 20, за 30, за 40 літ. [...] Певно, що це прикро стратити Львів і Борислав. Воно прикро стратити власть в краю, де перше панувалося. Це болить. Але інакше не може бути. Український нарід розростається, його потреби зростають, так як хлопець, що росте, мусить дістати новий одяг. Власть від поляків мусить відпасти. Такий напрям йде в цілій Європі, що всі панують там, де мешкають" [2, с. 231].

Отже, "Щоденник" І. Боберського унікальне історичне джерело, у якому зафіксовано деталі виникнення та становлення ЗУНР, передано атмосферу створення й функціонування її державних структур, показано місце у тогочасних державотворчих процесах УСС та УГА. На його сторінках знаходимо цікаві словесні портрети багатьох видатних діячів української історії, серед яких передусім слід назвати Є. Петрушевича, К. Левицького, Д. Вітовського, Є. Коновальця, С. Петлюри, В. Вишиваного, К. Трильовського, М. Омеляновича-Павленка, А. Шептицького, Л. Лепкого, О. Степанів, С. Галечко, П. Франка, М. Возняка, І. Кривецького, П. Карманського, В. Пачовського, С. Томашівського, О. Куриласа, І. Свенціцького та багатьох інших. Унікальність "Щоденника" полягає насамперед у тому, що події у ньому фіксуються щоденно, тобто "по гарячих слідах пережитого". Це, так би мовити, перші безпосередні враження від побаченого і почутого. Уже згодом, іншими авторами будуть написані спогади, історичні розвідки, монографії, але "Щоденник" І. Боберського й до сьогодні залишається чи не єдиним історичним джерелом такого роду.

Далі проаналізуємо монографічні дослідження двох авторів – В. Мороза [3] та Д. Яневського [4], які свої роботи присвятили не власне ЗУНР, а ширшим аспектам тієї доби, складовою частиною яких є розділи про ЗУНР. Будучи представниками різних історичних шкіл, дотримуючись різних методологій історичного дослідження, вони виклали своє бачення проблеми. Єдине, що їх об'єднує – це критичний підхід до історії ЗУНР і тут маємо добру нагоду розглянути чим власне таке критичне трактування В. Мороза відрізняється від критиканства Д. Яневського.

Отже, праця В. Мороза "Україна у двадцятому столітті", розділ Х "ЗУНР. Галичина, Буковина й Закарпаття в 1918–1919 рр.". Він займає особливе місце в його дослідженні. Автор справедливо зауважує, що "ця сторінка української історії 20-го сторіччя, мабуть найбільш досліджена" і "не має, по-суті, темних плям. Зате тут дуже багато затемнених плям, затемнених свідомо, з певним політичним прицілом". Що ж. Давайте поглянемо як дослідник пробує "вибілити" ці темні плями, не враховуючи новітніх досліджень М. Литвина, С. Макаручука, О. Карпенка та інші, публікацій джерел, що вийшли друком уже в роки незалежності. Очевидно така методологія дослідження не є оптимальною і теж має свої вади. Тому, в майбутніх перевиданнях книги варто використати новітню літературу, яка розширить джерельну та історіографічну базу дослідження.

Вихідним базовим принципом В. Мороза при висвітленні історії ЗУНР є теза, що "хребет нації знаходиться все-таки над Дніпром". З цієї позиції він й аналізує всі процеси на західноукраїнських землях. Багато уваги історик приділяє висвітленню проблеми проавстрійської орієнтації, за його висловом "старих політичних динозаврів", тобто старшого покоління західноукраїнських політиків. Власне на них він покладав вину за прорахунки, невдачі і поразки. У той же час, аналізуючи революційні події 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. В. Мороз наголошував на важливому аспекті, на який не звернули уваги інші дослідники. "Серед українців, – пише він, – практично не було донощиків. [...] Можливо найцінніша наука, яку дає нам Листопадовий чин, полягає саме в цій істині: серед Українців завжди було далеко менше донощиків, ніж ми стверджуємо у своїх самонаріканнях, самоприниженнях і самоїдствах" [3, с. 411].

Визначивши українську акцію 1 листопада 1918 р. як успіх, дослідник у подальшому детально аналізує причини української поразки. До них він відносить втрату залізничного вокзалу, запізнілий приїзд УСС, недостатню увагу добровольцям і взагалі "невійськовому" елементу, відставку Д. Вітовського, невмотивований наказ на відступ зі Львова тощо. Автор наголошував, що так звані "австро-динозаври", які мріяли про "австрійський СРСР" (так В. Мороз називає спробу реформування Австрії на союз національних держав), не хотіли "війни всерйоз" з польськими агресорами: "маємо справу не з війною, а з грою у війну, – писав він. Українських лідерів непомітно, але міцно тримали в руках чужі сили (польські, біло-російські, а також Франція, що підтримувала Поляків та білих Росіян) і водили їх за ніс стримуючи українську ініціативу аж до того часу, коли Польща зібрала значні сили" [3, с. 449].

"Чортківську офензиву" В. Мороз називав початком "революційної всенародної війни. [...] Відчувши, що УГА нарешті воює, а не бавиться у війну" українці Галичини піднялися на "священну війну – газават". І раптом – "несподіваний фінал [...] УГА за два тижні знову втрачає всю територію, відвойовану в час Чортківської офензиви і вже 16 липня 1919 р. опиняється за Збручем [...] І ЗУНР перестає існувати! Що ж сталося?" [3, с. 466]. Увесь подальший матеріал книги – це пошук відповіді на це запитання. В. Мороз робить спробу розвінчати усталений стереотип, що УГА бракувало зброї, боєприпасів та обмундирування, чи точніше, з'ясувати чому їх бракувало? На його думку, "повний брак набоїв" створили штучно. [...] Набоїв не було просто тому, що їх не перевезли через Збруч до Галичини. [...] Галицька Армія не мала набоїв з тої простої причини, що Петлюра їх не дав" [3, с. 470–471]. І далі йде гостра критика С. Петлюри, якого поляки зробили "іграшкою у власних руках". З категоричністю цього звинувачення можна не погоджуватися, але подальші аргументи В. Мороза заслуговують на увагу. Він писав, що позиція С. Петлюри і тих, хто його підтримував "віддати Львів за Київ" була явно помилковою. "Згодившись віддати Галичину, українські лідери втратили найкраще населення, тобто найсвідомішого Українця. [...] Фактично в умовах 1919 року Галичанин був єдиним Українцем, готовим до державності; саме тому й поспішили висмикнути цю карту з української колоди. [...] Галичина була ключем успіху і для Наддніпрянщини. [...] На жаль, антиукраїнські чинники вчасно це помітили й поспішили загасити вогонь українського газавату в Галичині" [3, с. 475–476, 480]. Сказано безапеляційно, категорично, але логіка в цьому очевидно є.

Що стосується книжки Д. Яневського "Проект "Україна", або Крах Симона Петлюри", у якій вміщено розділ про ЗУНР, то вона настільки специфічна, що дуже непросто визначити не лише жанр цього писання, а й зрозуміти, що хотів своєю концепцією історії ЗУНР довести автор. При цьому варто зазначити, що ця книжка є третьою з циклу "досліджень" Д. Яневського, які він випустив у видавництві "Фоліо" під претензійною назвою "проект "Україна" [29]. Роком раніше, у цьому ж видавництві вийшла, його ще одна "праця" [30], у якій він заперечував існування до 1917 року таких понять, як "Україна", "українці", "український народ", "українська революція", "український національно-визвольний рух", "українські етнічні землі" і т.п. нісенітниця [31].

Щодо розділу про ЗУНР у книжці "Проект "Україна", або Крах Симона Петлюри", то вихідною тезою Д. Яневського є його сентенція: "ніякого українського народу станом на 1917 р. у природі не існувало. Отже за визначенням, не могло існувати ніяких національно-визвольних змагань цього народу" [4, с. 135]. Виходячи з цієї антинаукової тези, автор категорично заперечував відоме аксіоматичне судження про те, що ЗУНР була національно-демократичною державою українського народу на його західних землях, яка виникла у 1918 р. як закономірний результат розвитку національно-визвольного руху доби Української революції 1917–1921 рр. Він твердить, що держава – це насамперед правовий, а не національний інститут, що українські історики ігнорують аргументи польської сторони, яку "галичани-українці свідомо зробили стороною конфлікту, принципово ігноруючи права та інтереси польської громади", що "ніякої національної державності на "західноукраїнських" землях, що не існували в природі, ніколи не проголошувалося", що ЗУНР постала на "частині території Королівства Галичини і Лодомерії, тобто на східних теренах Польської Республіки, окупованих Австро-Угорщиною в 1772 р." [4, с. 136]. У книжці наголошується на "маніакальному антипольському характері цієї "революції", на необхідності переговорів з поляками "хоча б з огляду на 10-кратну чисельну перевагу поляків над українцями" і т. ін., як кажуть поляки "бздури".

Про яку чисельну 10-кратну перевагу поляків над українцями може йти мова? Згідно з даними перепису 1900 року, у Східній Галичині проживало 4116848 осіб, з яких українці складали 26742 (65 %); поляки – 851,5 тис. (20,7%); євреї – 539,4 тис. (13,1 %). У Львові за цим же переписом мешкало 170,203 тис. осіб, з них українці – 33,9 тис. (19,9 %); поляки – 84,1 тис. (49,4 %); євреї – 45,1 тис. (26,5 %) [34, с. 40–41]. У 1921 р. у Львові проживало 111, 860 тис. (51 %) поляків; 60,431 тис. (27,6 %) євреїв та 27,269 тис. (12,4 %) українців.

Зайнявши пропольську позицію у висвітленні історії ЗУНР, Д. Яневський робить безапеляційний висновок: "безумство проголошення незалежних національних українських державних утворень на землях Королівства Лодомерії та Володимирії і Герцогства Буковини мало наслідком жажливі десятилітні братовбивчі криваві конфлікти, поміж різними групами населення". А от поляки "непохитно обстоювали правову позицію – відновлення Польської Республіки у кордонах 1772 р." [4, с. 141–144]. Розвиваючи далі цю абсурдну тезу, Д. Яневський пише: "Польська Республіка була окупована Росією та Австро-Угорщиною, отже, йтися могло про відновлення цієї держави в кордонах, які існували на момент окупації, тобто на 1772 р." [4, с. 150]. Виходячи з такої позиції автора не дивно, що один із параграфів розділу він називає "Проголошення ЗУНР: необхідність, злочин чи дурість?".

Єдине, що "дозволяє" Д. Яневський українцям – це національно-територіальну автономію Східної Галичини та, за необхідності і Буковини. "Такий політичний маневр у свою чергу, – вважає він, – унеможливив би наступні десятиліття кривавого польсько-українського протистояння" [4, с. 155]. А чому б авторові не піти ще далі і сказати, що польсько-українські конфлікти були б неможливими, якщо б у 1340 р. польський король Казимир не розпочав окупації земель Галицько-Волинського князівства і не загарбав їх у 1387 році?

Таких явно заангажованих, а у своїй суті антиукраїнських текстів не часто зустрінеш в сучасній історіографії. Для Д. Яневського, більшість українських істориків це "фальсифікатори", "маніпулятори", що пишуть про якихось неіснуючих українців, які виявляється прагнули створити на українських землях українську державу, а так званий "Листопадовий зрив" – це "авантюрна спроба захопити владу в краї, до якої вдалися екстремістськи налаштовані галичани" [4, с. 144]. Водночас, дії поляків, їх позиція у протистоянні з українцями "безперечно була правовою, консенсусною, послідовною, логічною, ясною та недвозначною" [4, с. 150], а от "озброєні українці наважилися на збройне захоплення влади чим поставили себе поза законом".

Жодної праці сучасних дослідників історії ЗУНР, Д. Яневський не використовує у своєму "проекті "Україна"". За те тут багато посилань на кандидатські дисертації та на авторів, які не суперечать його концепції історії ЗУНР. Некоректні висловлювання й теоретично-фактологічні помилки автора – це окреме питання, тому, наведемо лише окремі приклади: "закон, треба сказати, був цілком шизофренічний" – це про закон "Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної республіки"; "На нікчемному з правової точки зору клаптику паперу" – це про Акт Злуки. Д. Яневський плутає дві українські військові формації з дуже подібними назвами – УСС та Січові Стрільці. Пишучи про поділи Польщі вважає, що їх здійснили Росія та Австро-Угорщина, хоча як відомо про Австро-Угорщину можна говорити, починаючи 1867 р., а до того слід вживати термін "Австрія". Для нього польсько-українська війна розпочалася 11 листопада: "коли поляки встановили контроль над Перемишлем", а бої за Львів, які мали місце вже з 1 листопада, на думку Д. Яневського, це не початок війни, бо "українці із їхніми нечуваними і небаченими в цивілізованому світі політичними ідеями та політичними практиками нічого крім огиди, у керівництва країн Антанти не викликали". Очевидно, що так написати міг лише українець! До речі, в аналогічній стилістиці написано усі чотири згадані книжки Д. Яневського.

Далі проаналізуємо розділи про ЗУНР в підручниковій літературі, насамперед ті, що були підготовані в Інституті українознавства НАН України у Львові [5] та Інституті історії НАН України у Києві [6]. Автором розділу про ЗУНР у львівському підручнику є відомий спеціаліст цієї проблеми М. Литвин і його інтерпретація історії ЗУНР зроблена за класичною схемою, яку започаткували автори, що брали безпосередню участь у так званому "листопадовому чині", – К. Левицький, М. Лозинський, О. Кузьма, А. Крезуб та інші. Використавши надбання сучасної української історіографії, залучивши до своєї праці нові джерела, М. Литвин створив свою концепцію історії ЗУНР, у якій листопадові події 1918 р. трактуються як національно-демократична революція, в результаті якої постала Західно-Українська держава. Її розбудова від самого початку викликала збройну протидію мілітаристів, щойно проголошеної II Речі Посполитої, політичні лідери якої намагалися "розширити територіальні межі новоутвореної II Речі Посполитої за рахунок українських земель і тим самим заперечити право українців на державне самовизначення". У цьому поляків підтримувала Антанта, яка вважала "Польщу надійнішим партнером у боротьбі проти більшовицької Росії та набагато потужнішою протидією післявоєнній Німеччині, ніж ЗУНР" [5, с. 261].

У підручнику всебічно показано українсько-польську війну (хоча логічніше було б писати про польсько-українську), яка за визначенням М. Литвина, була національно-визвольною війною з польськими окупантами. Наголошується, що державне будівництво відбувалося власне в умовах війни, але навіть за таких обставин українська влада "намагалася відкрити широкі можливості для розвитку понівеченого війною господарства, національного та культурно-освітнього життя краю, демократичних громадсько-політичних ініціатив. [...] Національним меншинам гарантовано свободу усного і письмового спілкування з державними і громадськими структурами рідною мовою. Закон про вибори до сейму передбачав загальні, таємні і прямі вибори за національними куренями (очевидно куріями – О. П.) осіб, не молодших 20 років, зокрема, вибори 160 депутатів від українського, 33 – від польського, 27 – від єврейського і 6 – від німецького населення краю, всього 226 обранців" [5, с. 257].

Об'єктивно висвітлено Акт Злуки, чимало місця відведено зовнішній політиці ЗУНР, зокрема участі делегації молодшої української держави в Паризькій мирній конференції на якій вирішувалася її доля. А вона, через антиукраїнську позицію держав-переможниць у Першій світовій війні, в першу чергу Франції, виявилася неприхильною до українців. У підручнику зазначено, що 25 червня 1919 р.

Найвища рада Антанти санкціонувала право Варшави на "тимчасову військову окупацію" Східної Галичини. 21 лютого 1921 р. Паризька сесія Ради Ліги націй підтвердила тимчасовий характер військової окупації Східної Галичини. Уже в іншому розділі книги, у якому розглядається міжвоєнний період, зазначено: "Незважаючи на відвертий спротив українців окупаційній владі, 14 березня 1923 р. Рада амбасадорів держав Антанти визнала Східну Галичину частиною Польської Республіки" [5, с. 291].

Спершу для порівняльного аналізу львівської та київської візії ЗУНР, ми мали намір розглянути навчальний посібник за редакцією В. Смолія (Історія України. – К.: Альтернативи, 1997. – 424 с.). Але розділ про ЗУНР у ньому писав відомий борець із так зв'язаним "українським буржуазним націоналізмом" Рем Симоненко. Цього не довірили навіть не менш відомому спеціалісту з історії Української революції Валерію Солдатенку, який є автором інших розділів цієї книжки. Знайомство з текстом Р. Симоненка під назвою "Революційно-визвольний рух на західноукраїнських землях", у якому переважає така риторика, як: "невигойне вірнопідданство місцевої еліти", "відсутність щирої солідарності й тісного співробітництва в українському державницькому таборі", "боротьба західноукраїнського народу", "питання стосунків з УССР глибоко хвилювало всі верстви західноукраїнського населення", "прагнення галицьких трудящих до возз'єднання", "соціальний консерватизм галицьких верхів та їхня постійна орієнтація на іноземних заступників", та багато інших подібних виразів змусило нас взяти для аналізу інший київський посібник авторства О. Рубльова та О. Ресента "Українські визвольні змагання 1917–1921", у якому розділ про ЗУНР належить перу О. Рубльова.

Відразу ж зазначимо, що їх книжка вийшла у надзвичайно цікавому п'ятнадцятитомному проекті "Україна кризь віки", творчий задум та загальна редакція якого належать академіку В. Смолію. Варто зауважити, що концепція усієї серії, у тому числі цього десятого тому, і, зокрема, розділу про ЗУНР доволі вдала. Авторський текст супроводжується цитуванням найважливіших джерел та важкодоступних для пересічного читача праць, щоправда без відповідних бібліографічних посилань. Добре дібраний ілюстративний матеріал, легкий і у той же час науковий стиль роблять читання книги приємним і корисним заняттям. Виявляється не лише львівські чи ширше західноукраїнські історики, а й київські дослідники можуть науково і цікаво писати про ЗУНР, свідченням чого власне є рецензований том.

Доволі обширний шістдесятисторінковий розділ поділений на п'ятнадцять параграфів, у яких детально розглядаються питання виникнення, розбудови та поразки ЗУНР. Автор справедливо наголошував на марних сподіваннях місцевого українського політичного проводу, який покладав надії на легітимне розв'язання східногалицького питання й одержання санкції на створення Західно-Української держави з рук віденських урядовців. Він наголошував, що "політична еліта інших народів монархії беззастережно ступила на шлях розбудови власної державності, встановивши контакти з державами Антанти, формуючи поки що "тіньові кабінети", створюючи власні збройні сили. Австрійська ж (до останнього моменту) орієнтація галицьких політиків українців, крім того, що дискредитувала їх в очах держав-переможниць і відповідно зменшувала шанси на адекватне представлення в повоєнному геополітичному устрої Європи, гальмувала власні нагальні заходи, щодо підготовки та перебрання влади від австрійської адміністрації краю та розгортання інфраструктури прийдешньої державності" [6, с. 249–250]. Це конкретне і чітке формулювання дуже добре пояснює одну з причин поразки ЗУНР.

Ще одне принципове зауваження у О. Рубльова полягає в тому, що основним противником відродження української державності у Галичині стала не агонізуюча імперія та її владні структури у Львові, а відроджувана Польща. Тому конфлікт між українцями і поляками був неминучим. Але його теза, що, через захоплення Перемишля поляками 11 листопада, розпочинається відлік подій цієї війни, а до цього моменту збройний спротив польського населення та військовиків у Львові українській владі був лише бунтом, не зовсім вірна. До речі, цю хибу згодом повторить Д. Яневський. Польсько-українська війна розпочалася 1 листопада, очевидно з окремих сутичок у Львові, а до 11 листопада вони переросли у повномасштабний військовий конфлікт.

Важливе місце у книзі займає висвітлення проблеми національних кадрів у процесі державного будівництва, адже серед причин поразки українських визвольних змагань була недостатня соціальна структурованість української нації, що зумовило відсутність національно свідомих досвідчених фахівців вищої і середньої ланки. У цьому плані ситуація у ЗУНР, зазначав О. Рубльов, була значно кращою, ніж в УНР. Він підкреслював, що невдачі на фронті контрастували з успішною внутрішньою політикою ЗУНР, провідники якої зуміли сформуванати уряд національної єдності, який в умовах війни зміг налагодити роботу державного апарату у багатьох сферах життя. На думку автора основною причиною поразки ЗУНР стала несприятлива міжнародна кон'юнктура. Незважаючи на поразку ЗУНР сформувала тисячі національно свідомих, самовідданих борців за

незалежність України. Саме вони у міжвоєнний період, під час Другої світової війни, зрештою за майже півстолітнє засилля комуністичної ідеології, зуміли пронести і передати наступним поколінням ідею Української Самостійної Соборної Держави.

Список використаних джерел

1. Чайковський А. Чорні рядки. Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 / Андрій Чайковський // Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т.; [упоряд. Б. Якимович]. – Л., 2002. – Т. 1. – С. 207–273.
2. Боберський І. Щоденник, 1918–1919 рр. / Іван Боберський; упоряд. Ю.А. Мицик. – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2003. – 260 с.
3. Мороз В. Україна у двадцятому столітті. Етап перший. 1900–1920 рр. / Валентин Мороз. – Л.: Ліга-Прес, 2005. – 656 с.
4. Яневський Д. Проект "Україна", або Крах Симона Петлюри / Данило Яневський. – Х.: Фоліо, 2010. – 315 с.
5. Історія України [кер. авт. кол. Ю. Зайцев]. – Вид. 4-те. – Л.: Світ, 2003. – 520 с.
6. Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917–1921 / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт. – К.: Альтернативи, 1999. – 320 с.
7. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки / Микола Чубатий. – Л.: Ставроп. ін.-т, 1921. – 40 с.
8. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 / Михайло Лозинський. – Відень, 1922. – 228 с.
9. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців 1914–1918 / Кость Левицький. – Л., 1929. – Ч. 2. – 495 с.
10. Левицький К. Великий зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Л.: Червона Калина, 1931. – 150 с.
11. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни / Антон Крезуб. – Л.: Червона Калина, 1933. – 179 с.
12. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Л.: Червона Калина, 1931. – 448 с.
13. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918–1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 184 с.
14. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України. Зі спогадами і життєписами членів комітету виконавців Листопадового чину / М. Гуцуляк. – Нью-Йорк-Ванкувер, 1973. – 407 с.
15. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної та дипломатичної оборони в 1918–1923 / Матвій Стахів. – Скрантон, 1960. – Т. 4. – 122 с.
16. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: Воєнно-історична студія / Лев Шанковський. – Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 1974. – 396 с.
17. Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – 670 с.; Т. 2. – 1960. – 384 с.; Т. 3. – 1966. – 232 с.; Т. 4. – 392 с.
18. Карпенко О. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині у 1918 р. / О. Карпенко // З історії західноукраїнських земель. – К., 1957. – Вип. 1. – С. 59–90.
19. Карпенко О. Листопадова 1918 року національно-демократична революція на українських землях / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 18–21.
20. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / [кер. авт. кол. та відп. ред. О.Ю. Карпенко]. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.
21. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах / Укладачі: О. Карпенко, К. Мицан.- Івано-Франківськ, 2001–2011.
22. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 / М. Литвин, К. Науменко. – Л.: Олір, 1995. – 368 с.
23. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 / Микола Литвин. – Л.: Інститут українознавства НАНУ, 1998. – 488 с.
24. Макарчук С. Українська республіка галичан. Нарис про ЗУНР / Степан Макарчук. – Л.: Світ, 1997. – 192 с.
25. Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2000. – Вип. 6. – 374 с.
26. Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2009. – Вип. 18. – 724 с.
27. Полянський О. Західна Україна у двох революціях: 1948, 1918 / Олег Полянський. – Тернопіль: Джура, 1998. – 52 с.
28. Якимович Б. Андрій Чайковський: життя, творчість, громадсько-політична діяльність / Богдан Якимович // Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т.; [упоряд. Б. Якимович]. – Л., 2002. – Т. 1. – С. 6–24.
29. Яневський Д. Проект "Україна", або Таємниця Михайла Грушевського / Данило Яневський. – Х.: Фоліо, 2010. – 315 с.; Яневський Д. Проект "Україна", або Спроба Павла Скоропадського. – Х.: Фоліо, 2010. – 284 с.; Яневський Д. Проект "Україна", або Крах Симона Петлюри. – Х.: Фоліо, 2010. – 315 с.
30. Яневський Д. Загублена історія втраченої держави / Данило Яневський. – Х.: Фоліо, 2009. – 252 с.
31. Полянський О. Битви за історію України: від постмодерністських інтерпретацій до прямої українофобії / Олег Полянський // Геноцид України в ХХ столітті: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, Львів, 25–26 березня 2011. – Львів: Добрий друк, 2013. – С. 443–466.

Олег Полянський

ЗУНР: ОСОБЕННОСТИ ИСТОЧНИКОВ И НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

В статті проаналізовані особливості таких джерел по історії ЗУНР, як воспоминання і дневники, а також розглядається сучасний історіографічний доработок історії ЗУНР.

Ключевые слова: ЗУНР, национально-освободительное движение, польско-украинская война, воспоминания, дневники, историография.

Oleh Polyanskyy

ZUNR: FEATURES OF SOURCES AND SOME TRENDS OF MODERN HISTORIOGRAPHY

The article analyses the peculiarities of such sources on the history of the ZUNR as memoirs and diaries, as well as examines the modern historiographic improvements on the history of the ZUNR.

Key words: ZUNR, the national liberation movement, Polish-Ukrainian war memoirs, diaries, historiography.

УДК 94(477)

Тетяна Савенко

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто історіографію, пов'язану з діяльністю НТШ у міжвоєнний період. Охарактеризовано основні групи праць, з'ясовано роль у дослідженні цієї наукової інституції.

Ключові слова: НТШ, історіографія, наукова діяльність, Західна Україна.

Наукове Товариство ім. Шевченка, засноване у 1892 р. шляхом реорганізації діючого з 1873 р. у Львові Товариства ім. Шевченка, – визначне і унікальне явище в історії української науки і культури. Своєрідністю діяльності НТШ полягала в тому, що в поневоленій країні, територія якої була розділена демаркаційними лініями, воно функціонувало як всеукраїнська високоорганізована наукова структура.

Об'єктом дослідження є діяльність НТШ.

Предмет дослідження – тенденції та особливості формування історичних праць з діяльності НТШ.

Мета статті – проаналізувати історичні праці, пов'язані з діяльністю наукової інституції.

Завдання публікації – проаналізувати особливості історіографії праць, з'ясувати основні тенденції тих чи інших підходів вивчення цієї історичної проблематики.

Отже, незважаючи на те, що НТШ відіграло і відіграє одне з провідних місць в українській науці, було складовою частиною наукового, громадського і культурного життя Західної України, проблеми його діяльності залишаються недостатньо вивченими.

Умовно праці, пов'язані з діяльністю НТШ, можна поділити на три групи. До першої відносимо праці безпосередніх діячів НТШ, учасників діяльності інституції у міжвоєнний період. До другої групи – публікації української діаспори. До третьої – праці, що з'явилися в період незалежності України, з 90-х рр. ХХ ст. і до сьогодні.

Початком вивчення історії товариства варто вважати 90-ті роки ХІХ ст. Першими його дослідниками були власне члени НТШ. Цій проблематиці присвячені праці О. Барвінського [1, с. 209], М. Грушевського [2, с. 3–14], В. Дорошенка [3, с. 23–28], О. Грушевського [4, с. 67] та інших.

З нагоди 50-річчя НТШ, В. Гнатюк, науковий секретар етнографічної комісії, а згодом голова товариства у 1925 році видає працю "Наукове товариство ім. Шевченка" [5, с. 15], у якій автор знайомить читачів з історією заснування та основними етапами діяльності товариства, характеризує організаційну структуру НТШ – друкарню, книгарню, переплетню, бібліотеку, музей, науково-видавничу справу. Підкреслює особливу роль товариства у національному відродженні українців. Ця публікація виходила з нагоди ювілею установи, з метою пошанування та популяризації установи.

55-ій річниці діяльності НТШ приурочена стаття тодішнього голови товариства К. Студинського "Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (1873–1929)", що вийшла у 150 томі "Записок" [6, с. 9–18]. У цій публікації науковець приділяє увагу датам, основним віхам діяльності товариства, прізвищам видатних діячів, подає відомості про установи, придбання нерухомості та іншого майна. У кінці статті міститься бібліографія видань НТШ. Праця має загальний характер і розкриває основні етапи розвитку інституції, однак не повною мірою відображає вплив і значення, яке мало товариство на національно-культурне піднесення українства.

К. Паньківський, дійсний член НТШ, юрист за освітою, публікує спогади про зміни, що сталися в НТШ. Він констатує зміни у науковій структурі, кадровому забезпеченні, установи у післявоєнному Львові. [7, с. 94–99] Отже, необхідно зауважити, що особливістю цих публікацій було те що вони носили науково-популярний, пропагандистський характер, тому не мали глибокого аналізу й аргументації тверджень, оцінки фактів, подій і явищ.